

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK

Misszilisek Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya levelezéséből*

1. A középmagyar nyelvemlékek közül számtalan irat nemcsak történeti forrásként alkalmazható, hanem az irodalomtörténet, a filológia, a néprajz, a magyar nyelv-, helyesírás-, nyelvjárástörténet számára is tanulságos lehet. A missziliseket az irodalom-, a történet- és a nyelvtudomány egyaránt igen fontos forrásnak tekinti; utóbbi számára azért különösen lényegesek, mert „a levélírók szélesedő, ezért különböző írás- és beszédképességű köre, a levélírással járó gyakori zavaró, sürgető körülmények, illetőleg a címzett nyelvi kompetenciájához igazodás” (PUSZTAI 2005: 333–334) miatt a nyelvezetük közel áll a beszélt nyelvhez; ami pedig kiemelkedő jelentőségű minden olyan nyelvtörténeti korban, ahonnan nem származnak hangzó nyelvemlékeink.

A Nádasdy–Kanizsai-levelezés egyaránt foglalkoztatja a nyelvészeket, a történészeket, az irodalomárokat és a laikus közönséget. Nádasdy Tamás (1498–1562) a 16. század egyik leginkább kutatott és ismert alakja, egyik legnagyobb életutat bejárta politikusa és egyik legtehetségesebb diplomátája, Kanizsai Orsolya (1521–1571) pedig korának egyik legműveltebb asszonya, 1532-es fiúsítása révén a hatalmas Kanizsai vagyon örököse. A korabeli Magyarország egyik legfontosabb személyeiként összeköttetésben álltak az ország többi vezető alakjával is, egymással folytatott levelezésük pedig a házastársi levelezés egyedülállóan kiterjedt példájának tekinthető. „A házaspár fennmaradt levelezése (...) egyedülálló a korszakban, mert a levelek segítségével közvetlen betekintést kaphatunk a főúri udvar életébe, a hadi-politikai eseményekbe, a birtokgazdálkodás gondjaiba és a házaspár meghitt pillanataiba is.” (TERBE 2017: 85).

2. Ennek megfelelően találkozhatunk Nádasdy–Kanizsai-levelekkel birtokgazdálkodással kapcsolatos tanulmányokban – pl. TERBE (2011) –, orvostörténeti munkákban, – pl. MAGYARY-KOSSA (1929) –, illetve irodalmi gyűjteményekben, amelyekben gyakran a házaspár szerelmi élete kap hangsúlyt – pl. LAMPÉRT (1923), ERDŐDY (1978), HARGITTAY (1981). Ezek a kötetek jellemzően az 1882-ben megjelent, KÁROLYI ÁRPÁD – SZALAY JÓZSEF szerkesztette Nádasdy Tamás nádor családi levelezése kötetből idézik a szövegeket, amely a Nádasdy–Kanizsai levelezés első teljesebb kiadásának tekinthető. 1988-ban VIDA TIVADAR készítette el a források egy újabb kiadását „Szerelmes Orsikám...” A Nádasdyak és Szegei Kőrös Gáspár levelezése című munkájában.

Jelentősége ellenére a Nádasdy–Kanizsai-levelezésnek átfogó betűhű kiadása nem készült. A Középkori leveleink 1541-ig című kötet (HEGEDŰS–PAPP 1991) tartalmaz néhány misszilist, azonban csak a legkorábbiakat, Nádasdytól mindössze kettőt, messzemenő következtetéseket tehát nem lehet ebből tenni. MÁLYUSZ (1923) betűhív közlése a Nádasdy-

* A kutatás a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

levéltár magyar nyelvű leveleiből ugyancsak 1550 előtről közöl néhány Nádasdy–Kanizsai-leveleket. A levelezés iránt érdeklődő nyelvészeknek ezért vagy az eredeti levéltári kéziratot kell felkeresniük, vagy KÁROLYI–SZALAY vagy VIDA munkájára kell hagyatkozniuk: ezek azonban csupán körültekintéssel alkalmazhatók nyelvészeti kutatások során.

KÁROLYI–SZALAY önkényesen rövidít vagy old fel rövidítéseket, változtatja meg a levél formáját, egyszerűsített helyesírása elfedi a levélírók hangjelölési sajátosságait és helyesírási rendszerét. VIDA pedig még tovább távolodik az eredeti szövegtől, illetve inkább tekinthető válogatásnak, mivel sok levelet nem közöl; emellett pedig a korábbi kiadásokra hagyatkozva a nyilvánvaló következetlenségekre sem ügyel (TERBE 2017: 87).

Mindezeket figyelembe véve szükségesnek találtam egy adott korszak Nádasdy–Kanizsai-missziliseinek feldolgozását olyan módon, hogy nyelvészeti kutatásokhoz használható betűhű átirat, olvasat, értelmezés, valamint nyelvészeti-filológiai elemzés legyen a kutatásom eredménye. A hármas forrásközlés egyaránt előnyös a nyelvészek számára, akik a betűhű szövegekkel dolgozhatnak; történészek és irodalomtörténészek számára, akik a szöveget hűen követő, azonban nyelvészeti szaktudást nem igénylő olvasatot használhatnak; és laikusok számára, akik könnyen feldolgozható formában fogadhatják be a szövegeket anélkül, hogy lábjegyzetek vagy szómagyarázatok rontanák az olvasásélményüket, ezért a közlés önálló értelmezéssel is kiegészül.

Az 1556–1557. évkörre azért esett a választásom, mert gazdag nyelvi anyagot szolgáltató és tartalmilag is érdekes leveleket tartalmaz, és mert a levelezés betűhűen megjelent részletei az 1550 előtti időszakból származnak. Jelen közlés három még kiadatlan és három korábban már megjelent, sajátkezű levelet tartalmaz, melyből három Kanizsai Orsolyától és három Nádasdy Tamástól származik. A teljes 1556–1557-ből fennmaradt magyar nyelvű levélanyag átiratát, olvasatát, értelmezését és elemzését magába foglaló kötetem megjelenés alatt áll.

3. Az 1556–1557. évi Nádasdy–Kanizsai-levelezés a MOL E 185, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae, Nádasdy, Missiles alatt található meg. Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya 1556-ban és 1557-ben egymásnak írt leveleiből harmincöt maradt fenn; harmincnégy levél íródott magyar nyelven, ezek közül pedig harminckettő sajátkezű. A magyar nyelvű levelek betűhű átiratát, olvasatát, értelmezését készítettem el, és a sajátkezű levelek nyelvi elemzésével foglalkoztam. Nem törekedtem komplex nyelvi elemzésre: elsősorban az átirat, olvasat és értelmezés gyakorlati megoldásainak szempontjából közelítettem meg a felmerült helyesírás-hangjelölési, hangtani, dialektológiai, morfológiai, lexikai, pragmatikai kérdéseket.

Az átirás során a HEGEDŰS–PAPP (1991) szerinti kiadási elveket vettem alapul. A betűk mellékjeleit minden esetben úgy jelöltem, ahogy a levelekben szerepelnek. Az azonos hangértékben használt, mellékjel nélküli betűvariánsokat nem különböztettem meg, hanem a ma használt betűvel írtam át, így az *s*, *sz*, *z* hangok jeleit. Ennek oka az, hogy például az *f* és *s* sok helyütt élesen nem különíthető el, inkább átmenet figyelhető meg a két graféma között. Hasonló probléma merült fel az azonos alakú, csupán méretükben különböző kis- és nagybetűk elkülönítése során, különös tekintettel az *l*, *k*, *s* betűkre. Mivel gondot jelent megállapítani, hol a határ a kis- és nagybetű között, a nagybetűket csak abban az esetben jelöltem, ha azok formája eltér kis párjuktól – például a *h* és *H* esetében –, illetve, ha címzésben szerepelnek vagy bekezdés elején állnak.

Az olvasat megírásához lehetséges útként kínálkozott fonetikai vagy fonológiai hűsre törekedni. A fonológiai interpretáció mellett döntöttem, mert „ha az interpretáció magasabb nyelvi szintre kerül, akkor is többnyire a fonológiai megjelenítést szokták a kutatók előnyben részesíteni” (JUHÁSZ 2016: 186); mert fő a célom egy nem nyelvészek számára is befogadható olvasat elkészítése volt; illetve, mert a többletfonémák teljes bizonyossággal való megállapítása és a levélírók nyelvjárásának pontos jellemzése hangzó nyelvenlékek hiányában nem lehetséges. Nem lehet például minden esetben tökéletes bizonyossággal meghatározni, hogy az *e* és az *ę* graféma *e*, *ě*, illetőleg *ē* vagy *é* hangot jelölnek-e. Az *ě* jelölésére nem tesznek kísérletet a levélírók, az *ę* pedig Sylvester János hatására *é* hangot vagy Dévai Bíró Mátyás ortográfiájának hatására *ē* hangot is jelölhet. „Ebből a néhány adatból azonban nem lehet megállapítani, hogy a látszólag ellentmondásos jelölések mögött milyen okok rejlenek. Feltehető nyelvjárási jelenség is, de elképzelhető az *ę* betű kétféle alkalmazásából adódó bizonytalanság is” (TERBE 2017: 94–95). Ennek megfelelően ezekben a kérdéses esetekben egységesen a mai standard nyelvállapotot vettem alapul, és így jártam el a magánhangzók hosszúságának kikövetkeztetése során is.

Az értelmezés készítésénél felmerült legkomolyabb módszertani kérdés annak az eldöntése volt, hogy a szöveg mennyire ragaszkodjon az eredetihez vagy távolodjon tőle el a könnyebb érthetőség érdekében. Többféle lehetséges út kipróbálását követően azt a megoldást választottam, amely lehetőség szerint igyekszik hű maradni az eredeti szövegekhez, de csak addig, ameddig ez nem akadályozza az értelmezést. Hiszen egy modern magyar nyelvre teljesen átfogalmazott szöveg új nyelvi produktumnak számítana, az eredetihez való túlzott ragaszkodás pedig éppen a megértést tenné nehezzé vagy egyenesen lehetetlenné. A középutat megtalálni e két véglet között sok esetben volt kihívás és igen érdekes feladat.

4. Kutatási eredményeim interdiszciplinárisan felhasználhatók, illetve alapkutatás-ként szolgálhatnak további nyelvészeti munkákhoz, különös tekintettel a helyesírás-történetre, a történeti dialektológiára, valamint a történeti szociopragmatikára. A levelezés történeti adatbázisokba való feltöltéséhez is szerencsés betűhű átíratot használni. Az olvasóbarát értelmezés jelentősége pedig abban rejlik, hogy ily módon a házaspár levelezése iránt érdeklődő laikus közönség egy megbízható, ugyanakkor az eredetnél könnyebben befogadható formában találkozhat a szövegekkel.

1. levél

A) Átírat

Sárvár, 1557. június 25.

• —

Tekentetes Nağsagos tiztelendő szerelmes vram | az en szolgalatomnak ayanlasa vtan kívanom | az .k. io eghesseget hallanom mĩ Ĵstennek io | voltabol eghessegbe vağvnk mind az .k. | kis ferkoğyaval egetembe az en nem irasomat | hizem hoğ edig meg ertete .k. mast sem irhat=|nek .k. ha aszoğomtv¹ nem keret[em]² „volna”³ az v̇ .k. | ĝvṙoēt

¹ Mailáth Istvánné Nádasy Anna, Nádasy Tamás nővére (NAGY 7: 248).

² A *ke-* igen halvány, az *-em* tintafolt miatt nem olvasható.

³ Beszúrva a tintafolt fölé.

az zomakot⁴ el kűltem .k. de vetek | eset benne mert en kerezv vrra kűltem | volt ferenc vramnak⁵ ferenc vramat ot | nem talaltak esmeg vűzh sarvara vűtek | de azt hizem hog ferenc vram ot nem | kesleli tovabba tűrűk ferenc vramnű⁶ ir | eg levelet ennekem hog az v .k. kis⁷ | leaűat valami [vű]rűs⁸ vtűte volna ki v .k. | himlűnek monga en vg mint latatlan | kit nem latam de mint az inastvl | meg kerdezem es mint v meg tvda | mondani olt⁹ varnak mert azt | monga hog vg¹⁰ iűt ki mint eg sűműr | es erűsen vűszketteti es mint eg kasa vg | omol kv minden moűa az olt varhoz | vaűon de azert nem tvdom im az v .k. | [...] [kűl]tem¹¹ ez be kűtű[t]¹² levelbe | az v .k. levelebűl meg erti .k. mire ker | engemet .k¹³ enis kerem .k. hog .k. teűen ham|=ar valaszt meg szolgalom .k. az hatalmas | vr Jsten tarcza meg .k. Datum Az .k. sarvaraba | Jvnű .25. .1557.

Az .k. med | orsollaűa

Címzés:

Tekentetes Naűsasag tisztelendű | nadrispan vramnak | az naűsasag Nadasdű | thamasnak nekem | tisztelendű szerelmes | vramnak

B) Olvasat

Sárvár, 1557. június 25.

Tekéntetes, nagyságos, tisztelendű, szerelmes uram, az én szolgálatomnak ajánlása után kívánom az kegyelmed jó egészségét hallanom. Mi Istennek jó voltából egészségbe vagyunk mind az kegyelmed kis Ferkójával egyetembe. Az én nem írásomat hiszem, hogy eddig megértette kegyelmed, mast sem írhatnék kegyelmednek, ha asszonyomtól nem kéret[em] volna az ű kegyelme gyűrűjét. Az zomakot elkűltem kegyelmednek, de véték esett benne, mert én Keresztúrra kűltem volt Ferenc uramnak. Ferenc uramat ott nem találták, esmeg vissz[a] Sárvárra vitték, de aszt hiszem, hogy Ferenc uram ott nem késleli. Továbbá Tűrűk Ferenc uramnű ír egy levelet énnekem, hogy az ű kegyelme kis leányát valami [vű]rűs űtűte volna ki. Ű kegyelme himlűnek mongya, én űgymint látatlan, kit nem látám, de mint az inastűl megkérdezém, és mint ű meg tudá mondani oltvarnak, mert aszt mongya, hogy űgy jűtt ki, mint egy sűműr és erűsen vűszketteti, és mint egy kása, űgy omol kű. Minden műggya az oltvarhoz vagon, de azért nem tudom. Im az ű kegyelme [...] [kűl]tem ez be kűtű[t] levélbe, az ű kegyelme levelébűl megerti kegyelmed, mire kér engemet kegyelme. Én is kérem kegyelmedet, hogy kegyelmed teygen hamar választ,

⁴ *Szomak, zomok*: 'tűrűk csésze'; az adatot a Nagyszűtár cédulaanyagából szereztem.

⁵ Sennyey (Zsennyey) Ferenc kapuvári prefektus, majd kapuvári, sárvári és lékai prefektus (SZATLÓCZKI 2016: 135–136).

⁶ Enyingi Tűrűk Ferencné guthi Országh Borbála; második férje Salm Elek, harmadik férje Geszthi Ferenc (NAGY 11: 293).

⁷ Utána kihúzott kísérlet a *leaűat* szűra.

⁸ Lyukas a papír, a *vű-* csak kikövetkeztethű.

⁹ Utána kihúzott kísérlet a *varnak* szűra.

¹⁰ Utána kihúzott kísérlet a *iűt* szűra.

¹¹ A *-tem* elűtt foltos és gyűrűtt a papír, a szűveg nem olvashatű.

¹² Foltos a papír, a szű vege nem olvashatű.

¹³ A *k* igen halvány és foltos.

megszolgálom kegyelmednek. Az hatalmas Úristen tarcsa meg kegyelmedet. Dátum az kegyelmed Sárvárába, júni 25. 1557.

Az kegyelmed Orsollája

Címzés:

Tekéntetes, nagyságos, tisztelendő nádrispán uramnak, az nagyságos Nádazsdi Tamásnak, nekem tisztelendő, szerelmes uramnak

C) Értelmezés

Sárvár, 1557. június 25.

Tekintetes, nagyságos, tisztelendő, szeretett uram, az én szolgálatomnak ajánlása után kívánom kegyelmed jó egészségét hallanom. Mi Istennek jóvoltából egészségesek vagyunk mind a kegyelmed kis Ferkójával egyetemben. Az én nem írásom okát, hiszem, hogy eddig megértette kegyelmed. Most sem írhatnék kegyelmednek, ha asszonyomtól nem kértem volna az őkegyelme gyűrűjét. A török csészét elküldtem kegyelmednek, de vétek esett benne, mert én Keresztúrra küldtem Ferenc uramnak. Ferenc uramat ott nem találták, újra visszavitték Sárvárra, de azt hiszem, hogy Ferenc uram ott nem késlelteti tovább. Továbbá: Török Ferenc uramné írt egy levelet énnekem, hogy az őkegyelme kis leányán valami vörös kiütések vannak. Őkegyelme himlőnek mondja, én láthatlanul nem tudok biztosat mondani, de az inastól megkérdeztem, és ő ótvárnak mondja: mert azt mondja, hogy úgy jött ki, mint egy sömör, és erősen viszketeti, és mint egy kása, úgy ömöl ki. Minden jellemzője az ótvárhoz teszi hasonlónvá, de azért nem tudom biztosan. Ím az ő kegyelme [...] küldtem ebbe kötött levélbe, az őkegyelme leveléből megérti kegyelmed, mire kér engem kegyelme. Én is kérem kegyelmedet, hogy kegyelmed tegyen hamar választ, meghálálom kegyelmednek. A hatalmas Úristen tartsa meg. Dátum: kegyelmed Sárvárában, 1557. június 25.

Kegyelmed Orsolyája

Címzés:

Tekintetes, nagyságos, tisztelendő nádorispán uramnak, nagyságos Nádasdy Tamásnak, nekem tisztelendő, szeretett uramnak

2. levél

A) Átirat

Pozsony, 1557. június 24.

- Károlyi–Szalay 1882: 18; Vida 1988: 184.

Szerelmes orsikam, Reghen tutam ket bűnödöt, | Temmagadis ákorta vallotad megh egik | az hoğ nem tuç haszudni, mert¹⁴ csak | hamar kezedbe kaphatak, Mas az hoğ | hitvañ Rovaz „vağ”¹⁵ mert nem kellett volna | ezel hoğ el vezteted pöczeted, az en | nekem valo irasodat elhadnod, nem | tutale, az vağ csak eni kis rovazsagot | gondolni, hoğ sarvaratt

¹⁴ Utána valami kihúzza.

¹⁵ A sor fölé beszúrva.

feleted az | pöczet¹⁶ ġūrūt, ęs akarki ġūruivel | pöczetelhetel¹⁷ volna, ęs ez vđo kőzbe | [...] [p]öczet¹⁸ ġūrūt mećethetel volna, | a[...]¹⁹ ezfele magad mentesedet, nekem | valo nem irasodrul innętova bę nem, | vgan pöczeteletlen leveledetis io neven | veszem en kibe eghessegtekrul irsz, | Jsten tarczon megh : Datum Pořont 24 Juny 1557

Ertem Boldiřar Deaktv²⁰ hog | ferko kulomb alapatba vaęon | hog nem mint ott hattam volt, | halaJstennek, eltesse az .k.mes | naę²¹ vr Jsten

Az te Nadrispanod

Címzés:

Spectabili et Magnificae dominae | Vrsulae Kanisay Palatinae | Regni Hungariae et domineę | consorti nostrae charissimae

B) Olvasat

Pozsony, 1557. június 24.

Szerelmes Orsikám, régen tuttam két bűnődet, temmagadis gyakorta vallottad meg, egyik az, hogy nem tucc haszudnyi, mert csak hamar kezedbe kaphattják, más az, hogy hitvány rovasz vagy, mert nem kellett volna ezzel, hogy elvesztetted pöcséted, az én nekem való írásodat elhadnod. Nem tuttál-e, azvagy csak ennyi kis rovaszságot gondolni, hogy Sárváratt feletted az pöcségyűrűt? És akárki gyűrűjével pöcsételhetél volna, és ez üdő közbe [...] [p]öcségyűrűt meccethetél volna. A[...] ezféle magad mentesedet, nekem való nem írásodrul innętova bé nem. Ugyan pöcsételetlen leveledet is jó néven veszem én, kibe egęssęgtekrul irsz. Isten tarcson meg. Dátum: Pozsont, 24 júni, 1557.

Értém Boldizsár deáktul, hogy Ferkó kulomb állapotba vagon, hogynemmint ott hattam volt. Hála Istennek, éltesse az kegyelmes nagy Úristen.

Az te nádrispánod

Címzés:

Spectabili et Magnificae dominae Vrsulae Kanisay Palatinae Regni Hungariae et domineę consorti nostrae charissimae

C) Értelmezés

Pozsony, 1557. június 24.

Szeretett Orsikám, régóta tudok két bűnődről, te magad is gyakran vallottad meg őket: egyik az, hogy nem tudsz hazudni, mert csakhamar rajtakapnak, másik az, hogy ügyetlenül ravaszkodsz: mert nem kellett volna amiatt, hogy elvesztetted pecséted, a nekem való írást elhagynod. Nem tudtál-e csak annyi kis ravaszsaęot kigondolni, hogy Sárváratt

¹⁶ Előtte kihűzött kísérlet a *pöczet* szóra.

¹⁷ Pecsét miatt az első *e*-n nem látszik az esetleges mellékjel.

¹⁸ Pecsét miatt nem olvasható a szöveg.

¹⁹ Pecsét miatt nem olvasható a szöveg

²⁰ Zaberdinus Boldizsár deák, kanizsai viceudvarbíró, majd sztenicsnyáki prefektus (SZAT-LÓCZKI 2016: 240).

²¹ A mellékjel az *a*-ra csúsztva.

feledted a pecsétgyűrűt? És akárki gyűrűjével pecsételhetnél volna, és ez idő közben [...] pecsétgyűrűt metszethetnél volna. A [...] efféle magad mentésedet, nekem való nem írásodról mostantól be nem veszem. Ugyan pecsételetlen leveledet is jó néven veszem én, amiben egészségetekről írsz. Isten tartson meg. Dátum: Pozsony, 1557. június 24.

Megtudtam Boldizsár deáktól, hogy Ferkó külön állapotban van, mint ahogy ott hagytam. Hála Istennek, éltesse a kegyelmes nagy Úristen.

A te nádorispánod

Címzés:

Spectabili et Magnificae dominae | Vrsulae Kanisay Palatinae | Regni Hungariae et domine
| consorti nostrae charissimae

3. levél

A) Átirat

Sárvár, 1557. november 8.

- KÁROLYI–SZALAY 1882: 101; VIDA 1988: 194.

Tekentetes Nagyságos tiszteendő szerelmes vram | az en szolgálatomnak ajánlása után, kivánom az .k. ö eghessegét hallanom mi Jstennek ö voltabol mind az .k. kis ferkojával | égetembe eghessegbe vágvnk²² ma öve en | hozam övöna azon²³ mit vegesz velem | meg nem tvdok .k. arvl írnom ha az haz | kesz volna csak akkor lene hűrevel .k. hóg ot | volnek az orcam²⁴ hóg .k. ithon valais | vyzket vala ha .k. eszebe övna montamis .k. | de az vtan vgan bizonaba vizketet vg añira | hóg öol meg temerdekvlt²⁵ az orcam bere | igen felek az aszoñom tanácvl²⁶ de mast | Jstennek „legen hala”²⁷ köneb ha esmeg ream nem terne | de azért mastis alkolmason vágon mind hevsege | temerdekege az vyzketese ninczen oñan igen | raýtam az hatalmas minden hato vr²⁸ Jsten | tarcza meg .k. Datum Az .k. sarvaraba .8. novebris | .1557.

Az .k.med | orsollaja etc.

Címzés:

Tekentetes Nagyságos tiszteendő | nadrispan vramnak | az nagságos nadasdý | thamasnak nekem | tiszteendő szerelmes | vramnak

B) Olvasat

Sárvár, 1557. november 8.

Tekéntetes, nagyságos, tisztelendő, szerelmes uram, az én szolgálatomnak ajánlása után kívánom az kegyelmed jó egészségét hallanom. Mi Istennek jóvoltából mind az ke-

²² A g-t valamilyen betűről, valószínűleg l-ről vagy k-ről javította.

²³ *Zsuzsanna asszony*: 'menstruáció' (CSEFKÓ 1949: 378–379).

²⁴ Utána áthúzva: *meg*.

²⁵ *Megtemérdekült*: 'megduzzadt' (MAGYARY-KOSSA 1929: 304).

²⁶ *Asszonyom tánca*: 'orbánc' (MAGYARY-KOSSA 1929: 284); esetleg menstruációs ciklushoz kötődő hormonális bőrkiütés (CSEFKÓ 1949: 377–378).

²⁷ Sor fölé beszúrva.

²⁸ Valami utána írva, gyűrődés miatt nem kivehető.

gyelmed kis Ferkójával egyetembe egészségbe vagyunk. Ma jöve én hozzám Zsuzsonna asszony, mit végesz velem, még nem tudok kegyelmednek arról írnom. Ha az ház kész volna, csak akkor lenne hírével kegyelmed, hogy ott volnék. Az orcám, hogy kegyelmed itthon vala is viszket vala, ha kegyelmednek eszébe jutna, montam is kegyelmednek, de azután ugyan bizonyába viszketett úgy annyira, hogy jól megtemérdekült az orcám bére. Igen félek az asszonyom táncátúl, de mast, Istennek legyen hála, könnyebb, ha esmég reám nem térne. De azért mast is alkalmason vagyon mind hévsége, temérdeksege, az viszketése nincsen olyan igen rajtam. Az hatalmas, mindenható Úristen tarcsa meg kegyelmedet. Dátum: az kegyelmed Sárvárába 8. nove(m)bris, 1557.

Az kegyelmed Orsollája

Címzés:

Tekéntetes, nagyságos, tisztelendő nádriispán uramnak, az nagyságos Nádazsdi Tamásnak, nekem tisztelendő szerelmes uramnak

C) Értelmezés

Sárvár, 1557. november 8.

Tekintetes, nagyságos, tisztelendő, szeretett uram, az én szolgálatomnak ajánlása után kívánom kegyelmed jó egészségét hallani. Mi Istennek jóvoltából mind kegyelmed kis Ferkójával egyetemben egészségesek vagyunk. Ma jött meg a menstruációm, arról, hogy hogyan zajlik le, még nem tudok kegyelmednek írni. Ha a ház kész volna, csak akkor üzenjen kegyelmed, hogy oda menjek. Az orcám, amikor kegyelmed itthon volt is, viszketett, ha kegyelmednek eszébe jutna, mondtam is kegyelmednek, de azután ugyan bizony viszketett úgy annyira, hogy jól megduzzadt az orcám bőre. Igen félek az orbáncától, de most, Istennek legyen hála, könnyebb, ha ismét rám nem térne. De azért még most is forró és duzzadt, de a viszketése nem gyötör annyira. A hatalmas, mindenható Úristen tartsa meg kegyelmedet. Dátum: kegyelmed Sárvárában 1557. november 8.

Kegyelmed Orsolyája

Címzés:

Tekintetes, nagyságos, tisztelendő nádorispán uramnak, nagyságos Nádasdy Tamásnak, nekem tisztelendő, szeretett uramnak

4. levél

A) Átirat

Bécs, 1557. november 23.

● —

Szerelmes orsikam, hala Jstennek hóg | mind ferkod iöl vaon, smind | orcad iobbann vaon, De mind | azaltal iü fel, ha egeb dologh | nem volnais, czak az²⁹ | babaertis,³⁰ az

²⁹ A sor végén tintafoltos *babaertis*.

³⁰ Sor elejére beszúrva.

hazlatńies, azertis hođ legűnk | egűt, miert hođ haza nem boczatnak, | iűfel, az mint megh
izentem, | komanktvl, Jsten tarczon | megh Datum Bęczbe .23. | 9bris 1557

Az te Nadařdyd etc.

Címzés:

Spectabilj et Magnificae dominae | Vrsulae de Kanisa Palatinae | Regni³¹ Hungariae etc.
Domineę | consortj nostrae charissimę atque honorandae

B) Olvasat

Bécs, 1557. november 23.

Szerelmes Orsikám, hála Istennek, hogy mind Ferkód jól vagyon, s mind orcád jobban vagyon. De mindazáltal jű fel, ha egyéb dolog nem volna is, csak az bábáért is, az ház látnyi es, azért is, hogy legyűnk egyűtt, miert hogy haza nem bocsátnak. Jű fel, az mint megizentem kománkttűl. Isten tarcson meg. Dátum: Bécsbe, 23. novembris, 1557.

Az te Nádazsdid

Címzés:

Spectabilj et Magnificae dominae Vrsulae de Kanisa Palatinae Regni Hungariae Domineę consortj nostrae charissimę atque honorandae

C) Értelmezés

Bécs, 1557. november 23.

Szeretett Orsikám, hála Istennek, hogy mind Ferkód jól van, mind az orcád jobban van. De mindazonáltal gyere fel, ha egyéb dolog nem akadna, csak a bábáért is, a házat megnézni is, és azért is, hogy egyűtt legyűnk, mivel hogy haza nem bocsájtanak. Gyere fel, ahogy megűzentem kománkka. Isten tartson meg. Dátum: Bécsben, 1557. november 23.

A te Nádasyd

Címzés:

Spectabilj et Magnificae dominae Vrsulae de Kanisa Palatinae Regni Hungariae Domineę consortj nostrae charissimę atque honorandae

5. levél

A) Átirat

Fertőszentmiklós, 1557. július 3.

● —

Tekentetes Nađsagos tiztelendű szerelmes vram az en | szolgalatomnak aęanlása vtan kívanom az .k. | eghesseget³² hallanom³³ mý az vr Jstennek | akaratából eghessegebe

³¹ Az R papírhiba miatt félig nem látható.

³² Tintafoltos g.

³³ Előtte kihűzött próbálkozás a *hallanom* szóra.

vagvnyk mind az³⁴ .k. kis | ferkojával egyetembe továbbba az³⁵ aszoinom³⁶ v̄ .k. | dolga mibe legyen .k. meg erti az gafpar doctor³⁷ | vram leveleből bizon szegen aszoinom nehezen | vagon de az vr Jsten azert minde iora | adhaťa en holnap levkara megek ha .k.nek io³⁸ | akarata volna ferkot ot io modon hannam es | en magam had³⁹ mennek hoza de azert | vg legyen mint .k. akarja Az hatalmas | vr Jsten tarcza meg .k. Datum⁴⁰ Az .k. | falvyaba | szent mikloson .3. Jvly .1557.

Az .k.med | orsollaja *etc.*

Címzés:

Tekentetes Nagysagos tisztelendő | nadrispan vramnak | az nagsagos⁴¹ nadasdy | thamasnak nekem | tisztelendő szerelmes | vramnak

B) Olvasat

Fertőszentmiklós, 1557. július 3.

Tekéntetes, nagyságos, tisztelendő, szerelmes uram, az én szolgálatomnak ajánlása után kívánom az kegyelmed egészségét hallanom. Mi az Úristennek akarattából egészségbe vagyunk mind az kegyelmed kis Ferkójával egyetembe. Továbbá az asszonyom ű kegyelme dolga mibe legyen, kegyelmed megérti az Gázspár doktor uram leveléből. Bizony, szegény asszonyom nehezen vagyon, de az Úristen azért minde[n] jóra adhattya. Én holnap Lőkára megyek, ha kegyelmednek jó akarattya volna, Ferkót ott jómódon hannám, és én magam hadd mennék hozzá. De azért úgy legyen, mint kegyelmed akarja. Az hatalmas Úristen tarcza meg kegyelmedet. Dátum az kegyelmed falujába, Szentmiklóson, 3. júli, 1557.

Az kegyelmed Orsollája

Címzés:

Tekéntetes, nagyságos, tisztelendő nádrispán uramnak, az nagyságos Nádazsdi Tamásnak, nekem tisztelendő, szerelmes uramnak

C) Értelmezés

Fertőszentmiklós, 1557. július 3.

Tekintetes, nagyságos, tisztelendő, szeretett uram, az én szolgálatomnak ajánlása után kívánom kegyelmed jó egészségét hallani. Mi az Úristennek akaratából egészségek vagyunk mind kegyelmed kis Ferkójával egyetemben. Továbbá: azt, hogy asszonyom

³⁴ Előtte áthúzott *ak*, amit megpróbált *az*-ra javítani.

³⁵ Előtte áthúzva: *asz*.

³⁶ Mailáth Istvánné Nadasdy Anna, Nadasdy Tamás nővére (NAGY 7: 248).

³⁷ Tintafoltos az első *o*, a mellékljel a *t*-re csúszott a *c*-ről. – Szegei Kőrös Gáspár (1525/30–1563), korának egyik legismertebb orvosa. 1553-ban Olaszországban ismerkedett meg Nadasdy Tamással, aki aztán udvari orvosává tette (MARKÓ 6: 237–238).

³⁸ Sor alá beszúrva.

³⁹ A *d* a sor fölé beszúrva, utána valami tintafoltos és áthúzva.

⁴⁰ Tintafoltos a rövidítés jele.

⁴¹ Tintafoltos *s*.

ökegyelme dolga hogyan van, kegyelmed megérti Gáspár doktor uram leveléből. Bizony, szegény asszonyom rosszul van, de az Úristen azért mindent jóra fordíthat. Én holnap Lékára megyek, ha kegyelmed is azt akarná; Ferkót ott jó módodon hagytam, én magam hadd mennék hozzá. De azért úgy legyen, mint kegyelmed akarja. A hatalmas Úristen tartsa meg kegyelmedet. Dátum: kegyelmed falujában, Szentmiklóson, 1557. július 3.

Kegyelmed Orsolyája

Címzés:

Tekintetes, nagyságos, tisztelendő nádorispán uramnak, nagyságos Nádasdy Tamásnak, nekem tisztelendő, szeretett uramnak

6. levél

A) Átirat

Tábor Nagykanizsa mellett, 1556. augusztus 26.

- KÁROLYI-SZALAY 1882: 15–16; VIDA 1988: 170.

Szerelmes orsikam, bizon enghem az seńedek⁴² | añira megh gótró, ęs gőzö, hog ęgebet⁴³ | nem tehetek benne, hanem tennap | el kezdem magam oruoslańi, ęs | el vezteni, az⁴⁴ lorom⁴⁵ gókeret | iros vařal, ęs viaszal főztek | ęgbe, ęs előszőr az⁴⁶ komlot főztek | megh ęs annak az vizebe főřöz=| tótek megh, ęs oztan vř kentenek | megh kenőuel, ęs csak tennap | dellest főřótem megh ęs az vtann | kentek megh⁴⁷, de vř tećik hog⁴⁸ | csak ezis haznalt, azt mongak | hog minden nap kećer kel főřődnőm | ęs kenődnőm, ęs hog ęg hetigh el | vesz, de ha ezzel el nem vezne, | ha tees mit tuć ird megh, mert | [...]m⁴⁹ h[...]⁵⁰ ęgeb benne el kel | veztenem, mert ighen nughatatlan | vařok miata, vař ket leue=| lemre nem tel valazt kiualt keppenn | arra, kibenn az sarwarra valo | menesedrřl irtam vala, Akarnam | ertenem mit vegheztel, Jsten tarczon | megh, taneczon, ęs sehhezčōn, mind⁵¹ | az egetlen ęgőnkul, ęs aszonommal⁵², | Gaborr⁵³, ęs minden „hozzatok”⁵⁴ tartozok=| val egetembe, Hala legen az | .k.mes nař vr Jstennek az seńedek=| třl megh valua řo eghessegbe | vařok,

⁴² *Senyedék*: 'fekély' (MTsz. 2: 368–369).

⁴³ A g javítva.

⁴⁴ Utána valami kihúzva.

⁴⁵ *Lórom*: 'Rumex acetosa', *acetosa*, *lórom* (sós ~), *lósóska*, *sósdí*, *sóska* (*mezei sóska*, *nagy ~*, *réti ~*), *sóskalórom* (*erdei ~*). Gyógynövény, amely vizelethajtó, nyálkaoldó, vértisztító hatással bír (VÖRÖS 2008: 466–467).

⁴⁶ Az az utólag beszorítva.

⁴⁷ Lyukas a papír a *kentek megh* felett.

⁴⁸ Lyukas a papír a *hog* felett, nem látható, hogy van-e mellékjel a g-n.

⁴⁹ Lyukas a papír, nem olvasható a szöveg.

⁵⁰ Lyukas a papír, nem olvasható a szöveg.

⁵¹ Előtte kihúzott ęs.

⁵² Mailáth Istvánné Nádasdy Anna.

⁵³ Mailáth Gábor, Mailáth Istvánné Nádasdy Anna fia, Nádasdy Tamás unokaöccse. Nádasdy Tamás ęs Kanizsai Orsolya saját fiukként nevelték, ęs Nádasdy Ferenc születéséig örökösüknek szánták (ASZTALOS 2013: 168).

⁵⁴ Kihúzott *hozzad*, sor fölé beszűrt *hozzatok*.

hozam tartozokis | bekeuel es eghesseghel vannak, | az szeghen [...]wary⁵⁵ miklostol⁵⁶ | megh
 va[l]ua ki az lo rugasba | hala megh Datum az Taborba | kanýþa Mellet : 26 Augusti | 1556
 Az te rúhos [sza]ros⁵⁷, tókös, | h[...]nuszod⁵⁸

Címzés:

Ez leuel [ad]assek⁵⁹ az en | szerelmes orsollamnak

B) Olvasat

Tábor Kanizsa mellett, 1556. augusztus 26.

Szerelmes Orsikám, bizon engem az senyedék annyira meggyötör és győző, hogy egyebet nem tehetek benne, hanem tennap elkezdém magam orvoslanyi, és elvesztenyi. Az lórom gyökerét írós vajjal és viasszal főzték egybe, és először az komlót főzték meg, és annak az vizébe füröszttötek meg, és osztán úgy kentek meg kenővel, és csak tennap déllést füröttem meg, és az után kentek meg, de úgy teccik, hogy csak ez is használt. Aszt mongyák, hogy minden nap kéccer kell fürödnöm és kenődnöm, és hogy egy hétig elvész. De ha ezzel el nem veszne, ha te es mit tucc, írd meg, mert [...]m h[...] egyéb benne el kel vesztenem, mert igen nyughatatlan vagyok miatta. Vagy két levelemre nem tél választ, kiváltképpen arra, kiben az Sárvárra való menésedrül írtam vala. Akarnám értenem, mit végesztél. Isten tarcsón meg, tanéccson és segéccsön, mind az egyetlen együnkkel, és asszonommal, Gáborral és minden hozzátok tartozókval egyetembe. Hála legyen az kegyelmes nagy Úristennek, az senyedéktül megválva jó egésségbe vagyok. Hozzám tartozók is békével és egésséggel vannak, az szegén [...]vári Miklóstól meg vá[l]va, ki az lórúgásba hala meg. Dátum az táborba Kanizsa mellett, 26 augusti, 1556.

Az te rühös, [sza]ros, tőkös, h[...]nuszod

Címzés:

Ez levél [ad]assék az én szerelmes Orsollámnak

C) Értelmezés

Tábor Kanizsa mellett, 1556. augusztus 26.

Szeretett Orsikám, bizony engem annyira meggyötört és legyőzött a fekély, hogy egyebet nem tudtam tenni, mint hogy tegnap elkezdtem orvosolni és elmulasztani. A lórom gyökerét írós vajjal és viasszal főzték egybe; először a komlót főzték meg, és annak vizébe füröszttötek meg, aztán úgy kentek meg kenőccsel, és csak tegnap déltájt fürödtem meg, és azután kentek meg, de úgy tűnik, már ez is használt. Azt mondják, hogy minden nap kétszer kell fürödnöm és kenődnöm, akkor egy héten belül elmúlik. De ha ettől el nem múlna, te is amit tudsz, írd meg, mert [...] egyéb benne el kell mulasztanom, mert

⁵⁵ Lyukas a papír, nem olvasható a szöveg.

⁵⁶ Lyukas a papír a *mik*- felett.

⁵⁷ Lyukas a papír, az *sza*- a szöveggörnyezetből kikövetkeztethető.

⁵⁸ Lyukas a papír, nem olvasható a szöveg.

⁵⁹ Lyukas a papír, az *ad*- nem olvasható.

igen nyughatatlan vagyok miatta. Vagy két levelemre nem tettél választ, kiváltképpen arra, melyben a Sárvárra való menésedről írtam. Akarnám tudni, mit végeztél. Isten tartson meg, tanítson és segítsen, mind egyetlenegyünkkel, asszonyommal, Gáborral és minden hozzátok tartozókkal egyetemben. Hála legyen a kegyelmes nagy Úristennek, a fekélytől eltekintve jó egészségben vagyok. Hozzám tartozók is békességben és jó egészségben vannak, a szegény [...]vári Miklóst kivéve, aki lórúgásban halt meg. Dátum: táborban Kanizsa mellett, 1556. augusztus 26.

A te rühös, szaros, tökösh[...].nuszod

Címzés:

E levél adassék az én szeretett Orsolyámnak

Kulcsszók: középmagyar kor, forrásközlés, misszilisek, Nádasdy Tamás, Kanizsai Orsolya

Hivatkozott irodalom

- ASZTALOS BERNADETT 2013. Gyermekevelés Nádasdy Tamás udvarában. *Embertárs* 11: 166–175.
- CSEFKÓ GYULA 1949. Zsuzsanna asszony. *Magyar Nyelvőr* 73: 378–379.
- ERDŐDY EDIT szerk. 1978. *Szeretők és házastársak*. Magvető, Budapest.
- HARGITTAY EMIL szerk. 1981. *Régi magyar levelestár I-II*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- HEGEDŰS ATTILA – PAPP LAJOS szerk. 1991. *Középkori leveleink 1541-ig*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2016. Interpretációs szintek a nyelvemlékek olvasásában és értelmezésében. In: BENŐ ATTILA – T. SZABÓ CSILLA szerk., *Az ember és a nyelv – térben és időben. Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 183–190.
- KÁROLYI ÁRPÁD – SZALAY JÓZSEF szerk. 1882. *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. A M. T. Akadémia Könyvkiadó-hivatala, Budapest.
- LAMPÉRTH GÉZA 1923. *Régi magyar levelesláda. Múlt idők szerelmes írásai és egyébek*. Pantheon Irodalmi Intézet R-T, Budapest.
- DR. MAGYARY-KOSSA GYULA 1929. *Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből* 2. A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 122., Budapest.
- MÁLYUSZ ELEMÉR 1923. Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. II. közlemény. *Levéltári Közlemények* 1: 287–309.
- MARKÓ = MARKÓ LÁSZLÓ 2001–2007. *Új magyar életrajzi lexikon* 1–6. Helikon Kiadó, Budapest.
- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF 1893–1901. *Magyar tájszótár* 1–2. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest.
- NAGY = NAGY IVÁN 1857–1868. *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal* 1–12. Pest.
- PUSZTAI FERENC 2005. Nyelvhasználati minősítések a középmagyar beszélt nyelvben. *Magyar Nyelv* 101: 332–334.
- TERBE ERIKA 2011. Kertészkedő nagyasszonyok. In: *Klárások*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Sociolingvisztikai és Dialektológiai Tanszék, Budapest, 346–351.
- TERBE ERIKA 2017. Hangjelölési kérdések Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya levelezésében. In: BENŐ ATTILA – GÜTI ERIKA – JUHÁSZ DEZSŐ – SZOTÁK SZILVIA – TERBE ERIKA – TRÓCSÁNYI ANDRÁS szerk., *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében. A VIII.*

- Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016) három szimpóziumának előadásai.* Termini Egyesület, Budapest. 85–95.
- SZATLÓCZKI GÁBOR 2016. *Vár a várban. A várak népe és a mezei hadak. I. A várak népe.* Missiles, Szeged.
- VIDA TIVADAR szerk. 1988. „*Szerelmes Orsikám...*” *A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- VÖRÖS ÉVA 2008. *A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára.* Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, Debrecen.

Letters from the correspondence of Tamás Nádasdy and Orsolya Kanizsai

Although Tamás Nádasdy and Orsolya Kanizsai were prominent figures of 16th-century Hungary, who left behind a rich source material, their missilis letters have received little linguistic processing. The reason for this is that, although several volumes of historical and literary studies deal with their correspondence, these editions are not faithful to the letter, and far-reaching conclusions cannot be drawn from the few letters published faithfully. My goal was to at least partially fill this gap by processing the Nádasdy–Kanizsai correspondence of 1556–1557, and creating a faithful transcription, reading, interpretation, and linguistic-philological analysis. This article contains six Nádasdy–Kanizsai missilis letters, including ones previously unpublished.

Keywords: Middle Hungarian period, source research, missilis letters, Tamás Nádasdy, Orsolya Kanizsai.

SURÁNYI ANNA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Számunk szerzői

DR. ANDOR JÓZSEF, Pécsi Tudományegyetem, Angol Nyelvészeti Tanszék, 7624 Pécs, Ifjúság u. 6., andor.jozsef2@gmail.com – ANTALNÉ DR. SZABÓ ÁGNES, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Mai Magyar Nyelvi Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, a.szabo.agnes@btk.elte.hu – BALOGHNÉ DR. NAGY GIZELLA, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tanító- és Óvónőképző Kar, Idegen Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 1126 Budapest, Kiss János altábornagy u. 40., bnagy.gizella@tok.elte.hu – DR. CSEHY ZOLTÁN, Comenius Egyetem, BTK, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, FiF UK Gondova 2. Bratislava 81102, zoltan.csehy@uniba.sk – DR. FARKAS TAMÁS, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, farkas.tamas@btk.elte.hu – DR. FORGÁCS TAMÁS, Szegedi Tudományegyetem, Magyar Nyelvi és Irodalmi Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék, forgacs@hung.u-szeged.hu – DR. HAADER LEA, HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, haader.lea@gmail.com – DR. KISS JENŐ, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, kistraba@gmail.com – DR. KOROMPAY KLÁRA, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, korompay.klara@btk.elte.hu – DR. KUGLER NÓRA, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Mai Magyar Nyelvi